

UDC: 334.012.64

DOI: [10.31499/2616-5236.3\(28\).2024.310195](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(28).2024.310195)

Ivanna Fedko, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
graduate student of the Economic Theory Department

**МАЛИЙ БІЗНЕС В ЕКОНОМІЧНІЙ ДИНАМІЦІ УКРАЇНИ
ПРОТЯГОМ 2012 – 2022 РОКІВ
SMALL BUSINESS IN THE ECONOMIC DYNAMICS OF UKRAINE
DURING 2012 – 2022**

Анотація: Стаття присвячена аналізу динаміки формування і використання потенціалу малого бізнесу у сприянні соціально-економічного розвитку України. Використовуючи методи порівняльного аналізу та оцінивши зміни співвідношення продуктивності праці на підприємствах з різними масштабами господарської діяльності автори обґрунтували висновок про провідну роль малих підприємств у забезпеченні розширення обсягів створення факторних доходів: саме малі підприємства наростили масштаби створення доданої вартості, по суті – стали єдиним осередком зростання, на тлі десятирічної стагнації великих і середніх підприємств.

Abstract: The article analyzes the dynamics of formation and use of small business potential in promotion of socio-economic development of Ukraine. The novelty of the author's approach lies, first, in the focus on the characteristics of the functioning of small and micro-businesses, which allows to reflect the presence of specific trends that qualitatively distinguish the processes of adaptation and development of small business and require differentiation of approaches and theoretical foundations of their regulatory policy. Secondly, by taking into account the ratio of socio-economic efficiency achieved by small and large business, which is interpreted by the authors as a crucial sign of the potential for accelerating economic development that can be ensured by rationalizing the forms of interaction between large, medium and small business. Using the methods of comparative analysis of the dynamics of the contribution of micro, small, medium and large enterprises to the creation of added value and assessing the changes in the ratio of labor productivity at enterprises of different scales of economic activity, the authors substantiate the conclusion about the leading role of small enterprises in ensuring the expansion of factor income creation: it is small enterprises that have increased

the scale of value creation, in fact, have become the only center of growth against the background of ten years of stagnation in the groups of large and medium enterprises.

The authors also substantiate the dominance of the trend of convergence of the basic indicator of economic efficiency of enterprises of different sizes and interpret this trend as a critically important feature of the small business functioning in Ukraine: in an extremely unstable macroeconomic environment, small businesses are able not only to maintain and even expand their resource potential, but also to approach medium and large enterprises in terms of economic efficiency, in the first place, with the higher competitiveness inherent in this segment of the domestic economy and, accordingly, with more incentives to increase efficiency as a leading factor in the realization of the tasks of business owners.

Keywords: *small business, microenterprise, value added; socio-economic development, labor productivity, convergence, divergence, economic dynamics*

Ключові слова: *малий бізнес, мікробізнес, додана вартість, соціально-економічний розвиток, продуктивність праці, конвергенція, дивергенція, економічна динаміка*

Постановка проблеми

Від часів індустріалізації, посилення концентрації капіталу та усвідомлення вагомих переваг, що надає ефект масштабу великому бізнесу, потенціал малого бізнесу, його місце в економіці та проблеми реалізації цього потенціалу в умовах певної економічної системи набули особливого місця в економічній літературі. При цьому загальна тональність досліджень ролі малого бізнесу в економіці в період домінування індустріальної економіки зводилась до пошуку ринкових ніш та організаційних форм, що дозволять малим підприємствам виживати в умовах, коли ефект масштабу робить їх апріорі неконкурентоздатними у виробництві товарів масового попиту, а початкові інвестиції для входження в галузі високотехнологічного виробництва порівнювані з річними розмірами ВВП невеликих країн. Значною

мірою, саме цим зумовлювалась і традиційна увага до взаємодії малого бізнесу і держави: проблематичністю самого виживання малого бізнесу, особливо в умовах несприятливої макроекономічної ситуації, коли більш вразливі, ніж великі, малі та навіть середні фірми не витримували конкуренції, що вело до монополізації ринків, як відображено в класичній формулі «монополії – діти криз». Також такі підходи зумовлювали традиційне для сучасної класифікації бізнесу за розмірами для цілей диференціації державної політики, об'єднання малого і середнього бізнесу в єдину групу «SME – small and middle enterprises», що виражало протиставлення з великим бізнесом і прагнення зберегти конкурентність, альтернативність господарського середовища, втіленням яких власне і були малий та середній бізнес. Тобто традиційна, адекватна умовам

індустріального виробництва ідеологія формування політики щодо малого і середнього бізнесу передбачала необхідність підтримки таких організацій, через закономірність витіснення їх великими бізнес структурами, які маючи перевагу у доступі до капіталу та вигоду від ефекту масштабу, загрожують суспільним цілям розвитку монополізуючи галузі, чи цілі сектори економіки.

Проте розвиток бізнес середовища, зокрема форм адаптації малого і середнього бізнесу до умов зародження і становлення постіндустріальної економіки, вимагають оновлення такого ідеологічного підґрунтя розробки політики, врахування нових можливостей, що має малий бізнес і викликів, з якими він стикається в умовах зростання доступності капіталу, розмивання залежності між масштабами проведення господарських операцій і обсягами власних активів організацій, зростання важливості нематеріальних компонентів цінності товарів та конкурентоздатності організацій.

Аналіз літератури

Роль малого (у багатьох дослідженнях використовується не завжди продуктивне, на нашу думку, поєднання «малий і середній бізнес») бізнесу в економіці, у вітчизняній літературі поширено досліджується у контексті специфічних «суспільно значущих завдань», виконання яких тлумачиться як міра успішності функціонування малого і середнього бізнесу [1 – 5]. Типовий перелік таких «суспільно важливих функцій

малого і середнього бізнесу» спирається на їх пріоритетну роль в компенсації скорочення сфери зайнятості у великому бізнесі (завдяки меншій витратності створення робочих місць); гнучкість та оперативність реакції на вагомій зрушення в структурах ринків та ланцюжках створення цінності; інтенсифікацію конкуренції завдяки протистоянню концентрації виробництва; нарешті, на важливість наявності для широких верств населення реальної альтернативи праці за наймом, що дозволяє їм вимагати кращих умов зайнятості та оплати праці, для компенсації відмови від самозайнятості [1 – 12]. Проте виділення певних внутрішніх зв'язків та обопільних обмежень, що накладає виконання одних завдань на можливості реалізації інших; конкретизація закономірностей та функціональних залежностей, що регулюють внутрішню взаємообумовленість різних завдань, функцій, виконуваних малим бізнесом; специфічні умови, що сприяють, чи заважають виконанню окремих завдань або не визначаються зовсім, або розкриваються на рівні базових уявлень про «необхідність державної підтримки», «важливість макроекономічної стабільності», «доступність кредитних ресурсів» тощо.

Відповідно, прогалину в наявній літературі, що спробує заповнити ця стаття ми вбачаємо, по-перше, в самому об'єднанні в одну групу малого і середнього бізнесу. Таке поєднання, на нашу думку, може бути виправданим лише в контексті його

протиставлення з великим, але не для дослідження умов, факторів, що впливають на формування і використання потенціалу цих груп підприємств щодо внеску в соціально-економічний розвиток. Адже система обмежень з якими стикаються середні й малі підприємства у процесі свого функціонування принципово відрізняються. Про це свідчать і результати опитування менеджменту підприємств, що регулярно підтверджують вагому диференціацію проблем, з якими стикаються представники середнього і малого, а тим більше – мікропідприємництва [13;14]. Крім того, щодо малих і мікропідприємств застосовуються суттєво відмінний порядок взаємодії з контролюючими органами держави, зокрема, для них доступний спрощений режим оподаткування. На нашу думку, вкрай важливо окремо аналізувати результати підприємств, які користуються перевагами такого режиму і тих, для кого вони недоступні, адже це необхідна умова оцінювання суспільних наслідків застосування спрощеного режиму оподаткування. А така оцінка, в свою чергу, необхідна для проектування можливостей поширення спрощених режимів оподаткування, чи інших форм державного сприяння розвитку бізнесу.

По-друге, враховуючи, що такий перелік «очікувань» суспільства від сектору малого і середнього бізнесу практично виражає зв'язок таких форм бізнесу з процесами соціально-економічного

розвитку, вкрай цінні дослідження, що від абстрактного бачення «завдань» дозволяють перейти до обґрунтованих методів кількісної оцінки їх виконання. А такі дослідження у вітчизняній літературі, нам здаються досить шаблонними і не повною мірою відповідними принципам роботи зі статистикою. Наприклад, в якості бази для порівняння (оцінювання) внеску малого і середнього бізнесу багато статей використовують банальні твердження про частку у ВВП, чи зайнятості, а іноді можна зустріти і дивні порівняння, виходячи з яких малий і середній бізнес не забезпечує внесок у ВВП ні заробітною платою найманих працівників, ні власне прибутками від операційної діяльності: «У середньому внесок малого та середнього підприємництва у ВВП країн Європи становить 60–70%, а в Україні цей показник становить 15–17% у розділах «податок на прибуток підприємств» та «доходи від власності та підприємницької діяльності»» [12, С. 19].

Проте таке спрощене встановлення орієнтирів та оперування усередненими даними ігнорує відмінності в структурі економіки, як в середині країн ЄС (а частка малого і середнього бізнесу як в чисельності зайнятих, так і в доданій вартості досить диференційована, як по країнах ЄС, такі ще більшою мірою – по країнах ОЕСР [15]). По суті, механістично, поверхово пов'язуючи певну питому вагу малого і середнього бізнесу з бажаними характеристиками їх внеску в економічний розвиток, такий підхід ігнорує питання: «чому

практично однакові, дуже близькі показник частки малого і середнього бізнесу в доданій вартості спостерігаються і у дуже багатих, і у дуже бідних країнах?». Так само описаний нами поширений у вітчизняній літературі підхід не дає відповіді на питання «чому в країнах з близьким рівнем життя, близькими характеристиками економічної ефективності можна спостерігати вагомо різні показники частки малого і середнього бізнесу у доданій вартості та в чисельності зайнятих?». Чи не варто виходити з того, що певна частка малого і середнього бізнесу в доданій вартості – це хибний орієнтир, що сам по собі нічого не гарантує і теоретична основа регуляторної політики щодо малого і середнього бізнесу має сформулювати більш змістовну, справді пов'язану з внеском МСБ у розвиток національної економіки систему показників?

Мета (постановка завдання)

Метою цієї статті є апробація методичних підходів до кількісної порівняльної оцінки спроможності малого бізнесу адаптуватись до політичних і макроекономічних шоків та виділення провідної у середньостроковій перспективі (ретроспективний період дослідження охоплює 2012 – 2022 рр.) тенденції: дивергенція рівня економічної ефективності малого і великого бізнесу, чи конвергенція, як форма їх обоїльної та взаємопов'язаної адаптації до змін макроекономічної кон'юнктури.

Новизна підходів, використаних у нашій роботі зумовлюється, по-перше,

фокусуванням на характеристиках функціонування саме малого і мікропідприємництва, що обумовлена наявністю специфічних тенденцій, що якісно відрізняють процеси адаптації і розвитку малого і середнього бізнесу та вимагають диференціації підходів та теоретичних основ політики їх регулювання. По-друге, спробою сформувати підходи до змістовного оцінювання внеску малого бізнесу у економічний розвиток, що враховуватиме, що насправді, вагома частка впливу, генерованого малим бізнесом, проявляється у показниках функціонування великого і середнього і навпаки: значна частина результатів малого бізнесу – це прояв певних імпульсів, що він одержує від функціонування великого і середнього. При цьому саме співвідношення соціально-економічної ефективності, досягнутої малим і великим бізнесом формує, на нашу думку, потенціал прискорення економічного розвитку, завдяки раціоналізації форм взаємодії великого, середнього і малого бізнесу.

Викладення основних матеріалів дослідження

Для характеристики внеску малого і середнього бізнесу у створення факторних доходів (нової вартості) використовуються показники абсолютних розмірів доданої вартості за витратами виробництва. Зростання питомої ваги підприємств, що належать до певної групи за масштабами господарської діяльності (великих, середніх, малих чи мікропідприємств) тлумачиться як провідна ознака зростання ролі

відповідної групи підприємств у національній економіці.

Для характеристики внеску певної групи підприємств у підвищення економічної ефективності національної господарської системи використовується показник продуктивності праці за доданою вартістю. Він розраховується як відношення доданої вартості, створеної на підприємствах певної групи за масштабами господарської діяльності до чисельності працівників, зайнятих на відповідних підприємствах.

Джерелом даних були дані Держстату України, розділ «Діяльність підприємств», таблиці з розбивкою по підприємствах з різними масштабами господарської діяльності [16].

Для забезпечення порівнянності показників за різні періоди часу (ретроспективний період охоплює 2012 – 2022 роки) усі вартісні показники перераховані у ціни базового періоду (2012р.) зв допомогою дефляторів ВВП і доданої вартості (17). Відповідно, усі розрахунки виконані у фіксованих на рівні 2012р. цінах і відображають зміни лише реальних (фізичних) обсягів виробництва, масштабів створення і пропорцій розподілу нової вартості в процесі господарської діяльності українських підприємств.

Аналітичну основу результатів дослідження сформовано за допомогою методу порівняльного аналізу економічної динаміки та методу дисперсійного

аналізу (оцінювання розкиду індивідуальних значень одиниць сукупності навколо середнього по сукупності).

Загальні обсяги доданої вартості, створеної підприємствами України за 2012 – 2022 рр. продукції, в постійних цінах 2012р. наведена на рис. 1. Для забезпечення наочності тенденцій динаміки обсягів створеної доданої вартості, базисні темпи зростання створеної українськими підприємствами доданої вартості наведені на рис. 2.

Наведені на рисунках дані свідчать про нестабільну динаміку загальних масштабів створення доданої вартості підприємствами України, суперечливі тенденції щодо внеску підприємств різних масштабів господарської діяльності у розвиток національної економіки. Річні обсяги доданої вартості, створеної підприємствами усіх груп зростали, порівняно з минулим роком лише в 2014-му, 2016-мі, 2017-му, 2019-му і 2021 -му роках. А перевищували обсяги базового (2012-го) року лише двічі – у 2014-му і 2021-му роках. Скорочення масштабів створення доданої вартості порівняно з минулим роком спостерігалось в 2013-му, 2015-му і 2018-му роках, також в 2020-му і 2022-му роках (останній ми одразу виводимо за межі загального контексту, бо це перший рік повномасштабної агресії росії проти України, що якісно відрізняє фактори динаміки національного виробництва і створення доданої вартості у цей рік).

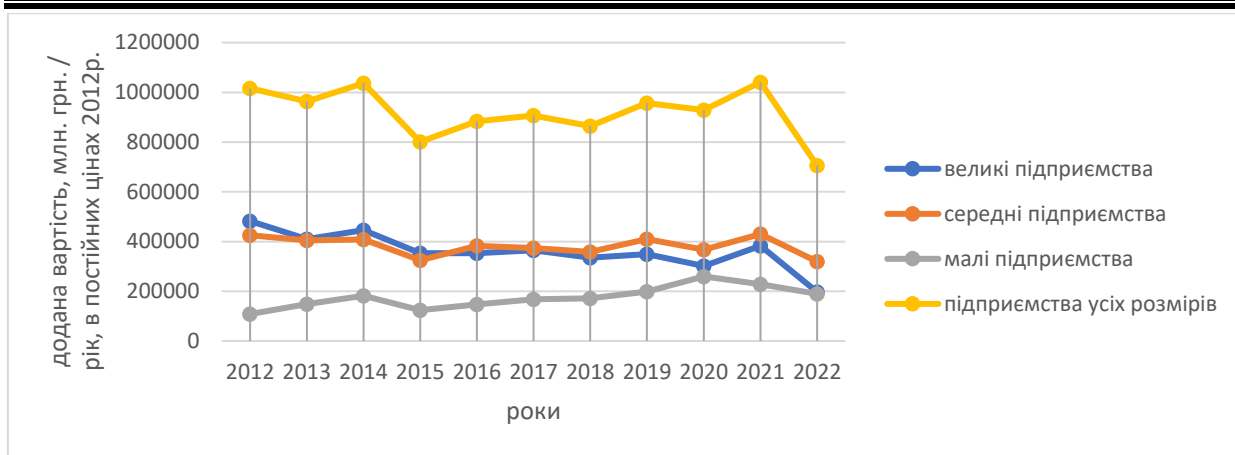

Рис. 1. Обсяги доданої вартості (у постійних цінах 2012р.), створеної малими, середніми і великими підприємствами протягом ретроспективного періоду

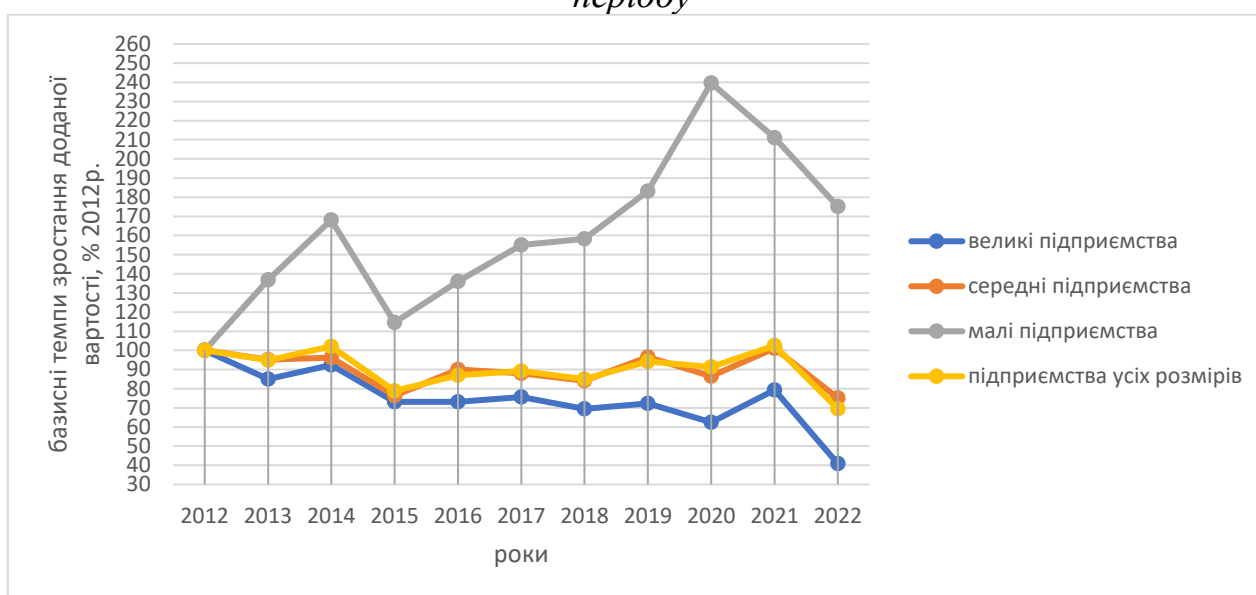

Рис. 2. Динаміка реальних обсягів доданої вартості, створеної малими, середніми і великими підприємствами протягом ретроспективного періоду

Щоправда неекономічні, переважно – політичні фактори традиційно називають серед провідних детермінант темпів соціально-економічного розвитку протягом усього ретроспективного періоду. Зокрема, політична криза 2013 – 2014 рр., анексія Криму росією, потім вторгнення на Донбасі й Луганщині, пандемія COVID-19 та заходи щодо протидії поширенню вірусу вагомо вплинули як на умови діяльності підприємств на підконтрольній Україні території, так і на загальний розмір

«національного господарства» через військове відчуження територій та розташованих на них майнових комплексів виробничого призначення. І протягом ретроспективного періоду легко виділити такі моменти домінування «неекономічних факторів», що характеризуються спільністю тенденцій динаміки для усіх груп підприємств (великих, середніх та малих): так наприклад масштаби створення доданої вартості у 2015р. скоротились по усіх групах підприємств, без виключення, так

само, як і в 2022-му році. Але в інші роки, динаміка обсягів новоствореної вартості по групах підприємств з різними масштабами господарської діяльності не однорідна, що свідчить про домінування впливу не загальних для всіх секторів економіки, а специфічних для кожного сектору чинників, серед яких і риси адаптивності, здатності до збереження та розвитку власного ресурсного потенціалу підприємств з різними масштабами господарської діяльності.

Примітно, що малі підприємства протягом ретроспективного періоду демонструють явно вищу адаптивність та здатність нарощувати масштаби створення нової вартості: лише малі підприємства забезпечили стабільне зростання в період 2012 – 2014 років (великі й середні зазнали скорочення обсягів доданої вартості у 2013р. порівняно з 2012р.); протягом 2016 – 2020 років; навіть в 2021р., коли обсяги доданої вартості, створеної малими підприємствами, скоротились, порівняно з 2020-им роком, вони генерували більше доданої вартості, ніж у базовому 2012-му році (великим підприємствам не вдалось досягнути рівня навіть 80% обсягів доданої вартості 2012-го, базового року, а середні перевищили цей рівень лише на 1% у 2021р., до цього генеруючи від 76% до 96% обсягів доданої вартості 2012-го року).

Наведені дані свідчать, що лише група «малі підприємства» протягом ретроспективного періоду характеризується вираженим

переважанням тенденції до зростання масштабів створення доданої вартості: періоди зростання триваліші за періоди спаду, а амплітуда зростання перевищує масштаби скорочень. В результаті, кращий показник обсягів доданої вартості, створеної малими підприємствами (2020р.) становив 240% базового (2012) року, в 2021р. він скоротився до 210%, в перший рік війни – 175% рівня 2012р. Ні середнім, ні великим підприємствам не вдалось навіть наблизитись до таких показників: великі підприємства генерували в різні роки від 69% до 92% доданої вартості 2012 року, а в перший воєнний рік – лише 40,1%. Середні підприємства лише одного разу протягом ретроспективного періоду продемонстрували обсяги доданої вартості більші базового року (101,1% у 2021р.), але в перший рік повномасштабної війни – лише 75,1% обсягів доданої вартості 2012р.

Відзначимо, що вагоме зростання обсягів доданої вартості, створюваної малими підприємствами, відображає саме динаміку реальних господарських процесів, а не зміни правил обліку і межових значень критеріїв, що використовуються для класифікації підприємств за масштабами діяльності. З 2012р. ознаки малого підприємства, що використовуються для групування статистичних даних залишаються незмінними: «фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не

перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; – юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом

Національного банку України» (Ст. 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 року, що залишається чинною аж до 2024р.) [18].

Отже, група малих підприємств – єдина, виділена за масштабами господарської діяльності, яка продемонструвала вагоме зростання обсягів створення доданої вартості протягом ретроспективного періоду. Це позначилось на значущості малого бізнесу для створення нової вартості в національній економіці України (рис. 3).

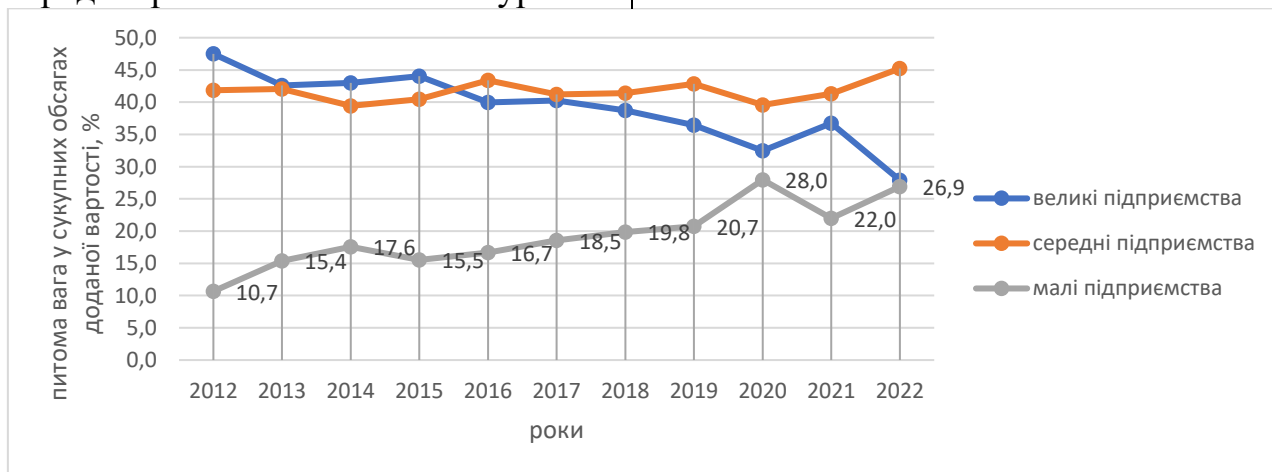

Рис. 3. Питомі ваги малих, середніх і великих підприємств у обсягах доданої вартості створеної підприємствами України протягом ретроспективного періоду

Найвища питома вага малого бізнесу (малих підприємств) у доданій вартості, створеній усіма підприємствами була досягнута в 2020р. – 28,0%. В перший рік повномасштабного вторгнення, на тлі чергового скорочення питомої ваги внеску великих підприємств (з 2015р. питома вага великих підприємств у доданій вартості лише скорчувалась) внески малого і великого бізнесу в створення нової вартості майже зрівнялись (27% у малих підприємств і 28% – у

великих). Таким чином, спостерігаємо виразну тенденцію до зростання вагомості малого бізнесу в процесах генерування нової вартості в економіці України. В період наповнений політичними кризами, важкими макроекономічними шоками для економіки (зокрема, вагома частина адаптації до ринкових цін на енергоносії, масштабна реструктуризація банківського сектору 2014 – 2015 рр.) саме малі підприємства наростили масштаби створення

доданої вартості, по суті – стали єдиним осередком зростання, на тлі десятирічної (!) стагнації у групах великих і середніх підприємств.

Показники абсолютних обсягів доданої доданої вартості та їх динаміка можуть безпосередньо характеризувати внесок малих підприємств лише у процеси зростання, тобто саме в розширене відтворення суспільного продукту, проте не характеризують якісних та структурних змін, що супроводжують зростання, та, власне, і визначають відношення характеристик відтворення певного національного виробництва до категорії «розвиток». В найбільш широкому розумінні, остання передбачає не просто зростання масштабів створюваної доданої вартості, а підвищення економічної й соціальної ефективності функціонування господарської системи. Формування цілісної системи ознак таких процесів та оцінка функціональних зв'язків між ними далеко виходять за межі

завдань цієї статті, проте в першому наближенні, зростання суспільної продуктивності праці (збільшення обсягів нової вартості, що припадає на одиницю витрат праці) є фундаментальною ознакою розвитку, чи, як мінімум, формування економічних передумов розвитку. Надалі, розподільчі фактори, зокрема структурні та фактори інституціональної якості визначатимуть, якою мірою суспільство виявиться спроможним перетворити наявні економічні передумови (певний обсяг нової вартості) на приріст добробуту широких верств населення – за принципами суспільства загального добробуту – забезпечити найбільше благо для найширшої аудиторії.

Стосовно завдання, міру виконання якого можна використовувати як характеристику економічного розвитку – зростання продуктивності праці – група малих підприємств також демонструє зростання свої значущості протягом ретроспективного періоду (рис. 4).

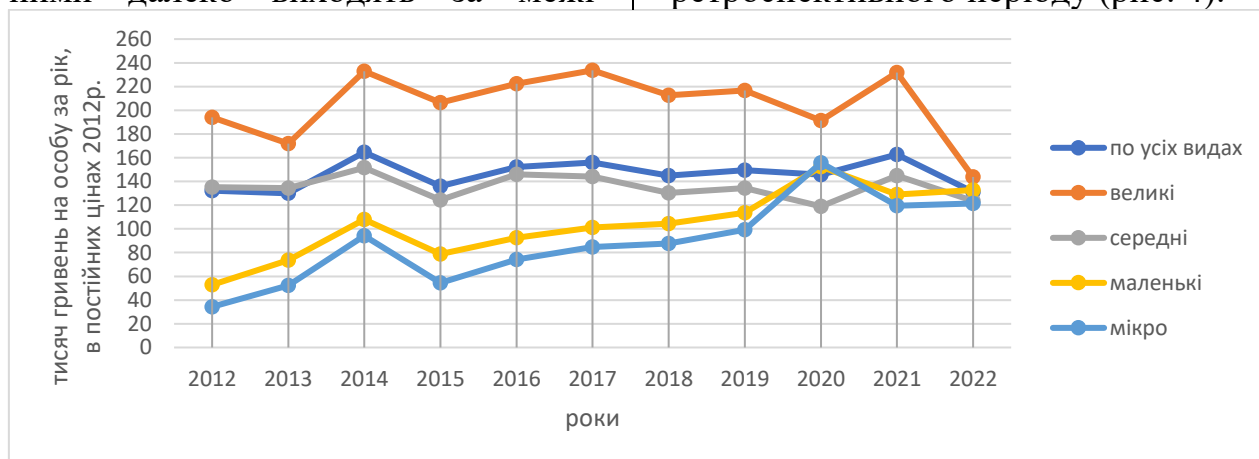

Рис. 4. Питомі (на одного зайнятого) розміри доданої вартості, створюваної мікро-, малими, середніми й великими підприємствами протягом ретроспективного періоду, у постійних цінах 2012р.

Динаміка питомих (на одного зайнятого на підприємствах певної групи за масштабами господарської

діяльності) обсягів доданої вартості також свідчить про зростання вагомості групи малих підприємств

для забезпечення підвищення загального рівня продуктивності праці.

Протягом 2012 – 2020 рр. спостерігається виразна конвергенція рівня продуктивності праці по групі малих підприємств із середнім по усіх групах підприємств рівнем. Якщо в базовому році питомі обсяги нової вартості, створювані працівником на малих підприємствах дорівнювали лише 39% аналогічного показника по усіх групах підприємств, то з кожним роком розрив скорочувався і в 2020 році продуктивність праці по групі малих підприємств перевищила

середню продуктивність по усіх групах: 152,4 тис. грн. по малих підприємствах проти 145,8 тис. грн. у середньому по усіх групах. Розрив із середніми підприємствами на користь малих у 2020р. склав 28,1%. При цьому мікропідприємства (група підприємств з найменшими масштабами господарської діяльності в складі малих) не виступають аутсайдерами в процесах нарощення реальної продуктивності по групі малих підприємств, а навіть випереджають середні по малим підприємствам темпи нарощення продуктивності (рис. 5).

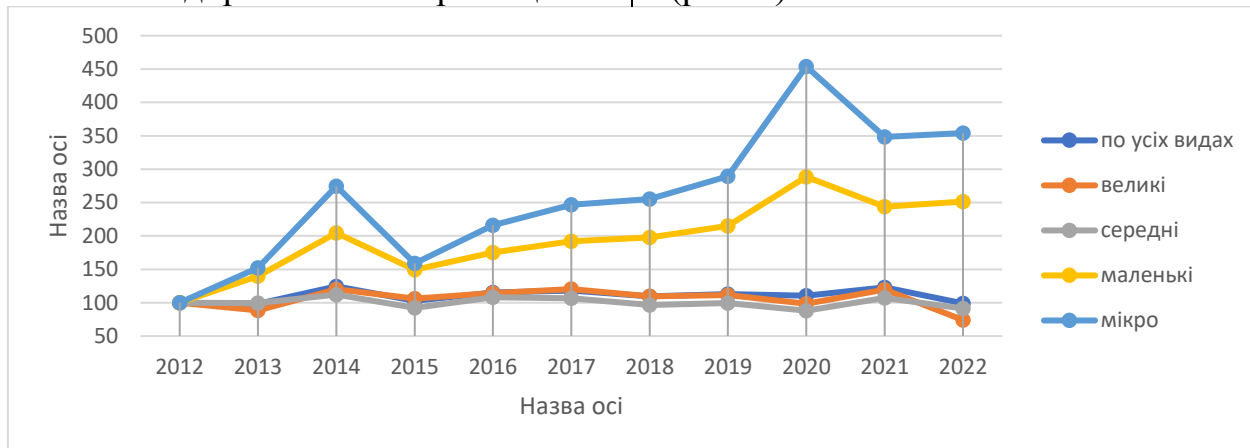

Рис. 5. Динаміка реальних показників питомої (на одного зайнятого) доданої вартості, створеної на мікро-, малих, середніх і великих підприємствах протягом ретроспективного періоду

Якщо в період 2012 – 2015 рр. відстань між графіком продуктивності праці малих і мікропідприємств залишалась приблизно стабільною, то після 2015р. вона постійно скорочується і в 2020р. обсяги доданої вартості, що припадають на працівника мікропідприємств були навіть вищими за аналогічний показник по усім малим підприємствам.

Отже, спостерігається виразна конвергенція базового показника рівня економічної ефективності

господарської діяльності по підприємствах різних розмірів. Якщо в 2012р. «розмах варіації» показників доданої вартості на працівника по підприємствах різних розмірів сягав майже десяти разів (показник мікропідприємств становив усього 17,7% показника по групі великих підприємств), то в 2022р. показники усіх груп підприємств перебувають в межах 121 – 143 тис. грн. на особу за рік (в цінах 2012р.), тобто розмах варіації в межах 15%.

Ми не бачимо поки підстав тлумачити такий високий рівень конвергенції продуктивності по усіх групах підприємств як закономірний та розглядати його як основу прогнозів на майбутнє, але станом на 2022р. малі, середні й великі підприємства практично не відрізняються за обсягами доданої вартості, що припадають на одного зайнятого на них працівника.

Висновки

У період 2012 – 2022 років не спостерігалось помітного зростання обсягів доданої вартості, створюваної на українських підприємствах. Проте протягом десятиліття, по суті, втраченого щодо вирішення завдання збільшення масштабів генерації доходів в секторі великих і середніх підприємств, спостерігається виразна тенденцію до зростання вагомості малого бізнесу в процесах генерування нової вартості в економіці України. В період наповнений важкими політичними та макроекономічними шоками для економіки (політична криза 2013 – 2014 рр.; анексія Криму росією; вторгнення на Донбасі й в Луганській області; вагома частина адаптації підприємств до ринкових механізмів формування цін на енергоносії; масштабна реструктуризація банківського сектору у 2014 – 2015 рр. тощо) саме малі підприємства наростили масштаби створення доданої вартості, по суті – стали єдиним осередком зростання, на тлі десятирічної (!) стагнації у групах великих і середніх підприємств.

Не лише абсолютні показники, що характеризують більше

зростання, ніж розвиток свідчать про посилення ролі малого бізнесу в українській економіці. Динаміка питомих (на одного зайнятого на підприємствах певної групи за масштабами господарської діяльності) обсягів доданої вартості також свідчить про зростання вагомості групи малих підприємств для забезпечення підвищення загального рівня продуктивності праці. Спостерігається конвергенція базового показника рівня економічної ефективності господарської діяльності по підприємствах різних розмірів. Поточні показники усіх груп підприємств перебувають в межах 121 – 143 тис. грн. на особу за рік (в цінах 2012р.), тобто розмах варіації в межах 15%, тобто малі і навіть мікропідприємства практично не поступаються середнім і великим підприємствам за рівнем продуктивності праці, оціненим за питомими обсягами доданої вартості на одного зайнятого. Ми вважаємо це критично важливою рисою функціонування малого бізнесу в Україні: в умовах вкрай нестабільної макроекономічної кон'юнктури, малий бізнес здатен не просто зберігати й навіть розширювати свій ресурсний потенціал, а й наближатись до середнього і великого за показниками економічної ефективності, тобто досягати близької до великого бізнесу продуктивності праці.

Таке переважання малих підприємств щодо динаміки показників масштабів діяльності та її економічної ефективності ми схильні пов'язувати, в першу чергу – з вищою конкурентністю, властивою

цьому сегменту вітчизняної економіки та, відповідно, більш враженими стимулами до підвищення ефективності як провідного чинника реалізації завдань власників бізнесу. По-друге – з більш прозорими та спрощеними відносинами з державними структурами, зокрема у питаннях оподаткування, контролю дотримання законодавства, ліцензування тощо. Ми вважаємо перспективною гіпотезу, що першочерговим за значенням обмеженням внеску підприємств у зростання і розвиток економіки

України виступає проблема не трансформаційних витрат, а трансакційних – відповідно, зниження таких витрат, забезпечене спрощеним режимом взаємодії з контролюючими органами держави (зокрема, спрощеним режимом оподаткування, що дозволяє усунути «схеми ухилення» із набору життєво важливих засобів виживання бізнесу) формує провідну передумову лідерства малого бізнесу за динамікою масштабів та ефективності господарської діяльності, порівняно з середніми й великими підприємствами.

References

- Chukhno I.A. (2018) *Malyi biznes ta yoho rol v konteksti terytorialnoho rozvytku [Small business and its role in the context of territorial development]. Proceeding of the Publichne upravlinnia KhKhI stolittia: svitovi praktyky ta natsionalni perspektyvy : zb. tez XVIII Mizhnar. nauk. konhresu (Kharkiv, April 26, 2018), Kharkiv: RI NADU «Mahistr», pp. 437–440.*
- Kornetskyi A.O. (2016) *Formuvannia ta realizatsiia rehionalnoi polityky rozvytku maloho pidpriemnytstva [Formation and implementation of regional policy for small business development]. Dnipro: UMSF, 140 p*
- Bilorus O.H. (2014). *Finansovi ta hroshovo-kredytni chynnyky investytsiino-innovatsiinoho rozvytku maloho ta serednoho biznesu. Bankivska sprava – Banking. 1, 14–18. [in Ukrainian].*
- Voloshchuk N.Yu. (2015). *Teoretychni pidkhody do doslidzhennia sutnosti katehorii maloho pidpriemnytstva. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika - Scientific Bulletin of Mukachevo State University. 2, 13–17. [in Ukrainian].*
- Pukalo O. (2017). *Teoretychni problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini. Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Ternopil National Economic University. 4, 31–37. [in Ukrainian].*
- Lisnichuk O.A., Matviichuk V.V. (2019) *Shliakhy zabezpechennia efektyvnoho funktsionuvannia maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Ways to ensure the effective functioning of small business in Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy [Collection of scientific works of the University of the State Fiscal Service of Ukraine] (electronic journal), no. 2, pp. 173–188. Available at: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4116/1/2938_IR.pdf (accessed 05 October 2020) [in Ukrainian].*
- Silichieva N. Ie. (2015). *Malyi biznes v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Small business in Ukraine: the state and prospects of development]. Ekonomichni innovatsii. Vypusk 59, 303–309. [in Ukrainian].*
- Tabinskyi V. A., Teliatnyk V. M., Simon A. P. (2017). *Problemy ta perspektyvy rozvytku maloho biznesu v Ukraini [Problems and prospects of small business development in Ukraine] “Molodyi vchenyi”. No. 3 (43), 848–851. [in Ukrainian].*

- Krasota O.V., Kir'iev I.S. (2021). *Osoblyvosti rozvytku maloho pidpriemnytstva v umovakh porushennia makroekonomichnoi stabilnosti. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy*. 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8671>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.2.98 [in Ukrainian].
- Kyzym M.O., Chechetova-Terashvili T.M., Khaustova V.Ye. (2019). *Male ta serednie pidpriemnytstvo v Ukraini: osoblyvosti ta problemy rozvytku. Biznes Inform – Business Inform*.10, 301–317. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-301-317>. [in Ukrainian].
- Lozovskyi O.M., Yaremko A.O. (2017). *Osnovni tendentsii rozvytku maloho biznesu v Ukraini / EKONOMIKA I SUSPILSTVO – Economics and Society*. 13, 578 – 582. [in Ukrainian].
- Naumenko N.S., Hrabko O.I. (2024). *Male ta serednie pidpriemnytstvo v Ukraini ta YeS: analiz i porivnialna kharakterystyka. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. 8, 18 – 34. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2021-51-3> [in Ukrainian].
- Otsinka realizatsii stratehii rozvytku maloho ta serednoho pidpriemnytstva v Ukraini na period do 2020 roku ta podalshi napriamy polityky. Rada Biznes-ombudsmena. (2019). [in Ukrainian].
- Dykan O. V. (2017). *Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemy ta shliakhy zabezpechennia [Small business development in Ukraine: problems and ways to secure it]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. No. 57, 58–66. [in Ukrainian].
- Helmut Kraemer-Eis, Antonia Botsari, Salome Gvetadze, Frank Lang, Wouter Torfs *The European Small Business Finance Outlook 2023. EIF Research and Market Analysis, Working Paper 2023/96*.
- Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy, rozdil «Diialnist pidpriemstv», <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy, rozdil «Valovyi vnutrishnii produkt vyrobnychym metodom ta valova dodana vartist za vydamy ekonomichnoi diialnosti», <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Ofitsiinyi portal VR Ukrainy, Hospodarskyi kodeks <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> [in Ukrainian].